

Date: 17th July-2026

**XIX -ASR OXIRI — XX -ASR BOSHLARIDA TURKISTON
ME'MORCHILIGIGA ROSSIYA VA YEVROPA MADANIYATINING TA'SIRI.
(FARG'ONA SHAXRI MISOLIDA)**

Jumaqulov Nuriddin Yusufovich

Amonov Sardor Xolmurzayevich

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustamlaka Turkiston me'morchiligi rivojiga Yevropa madaniyat uslubining kirib borishi masalalari yoritilgan

Kalit so'zlar: ters, me'morchilik, madaniyat, kommunikatsiya tizimi, hukmdorlar, mustamlaka, taraqqiyot, Sharq Uyg'onish davri

Keywords: ters, architecture, culture, communication system, rulers, colonialism, development, Eastern Renaissance.

Klyuchevyye: тери, архитектура, культура, коммуникационная система, правители, колониализм, развитие, Восточное Возрождение.

Kirish. Milliy merosning rivojlanishi, odatda, o'zining boy o'tmishiga ega bo'lgan tarixiy uslublardan birining rivojlanishi sifatida qaraladi. XIX-XX asrlarning ikkinchi yarmidagi Turkiston shahar va qishloqlarining turmush tarzi tubdan o'zgardi. Yangi shaharsozlik tamoyillari, yangi ansambl va blok ichidagi yechimlar, yangi turdagi jamoat, turar-joy, sanoat va boshqa binolar paydo bo'ldi, ular uchun ilgari prototiplar mavjud emas edi. Shahar tuzilishi, kommunikatsiya tizimi, suv ta'minoti, sug'orish, sanitariya, quyoshdan himoya qilish va shahar hayoti bilan bog'liq barcha narsalar me'morchilik uchun shunday muammolarni keltirib chiqaradiki, milliy uslubni ifodalash masalasi sof badiiy bo'lib qolmaydi.

O'rta Osiyo me'morchiligida mustamlakachilik tuzumi o'rnatilgandan keyin muhim o'zgarishlar ro'y berdi. Diniy binolar qurilishi yo'qoladi, muhtasham karvonsaroylar, masjidlar, madrasalar, maqbaralar. O'rta asrlarda bo'lsa O'rta Osiyo hukmdorlari, ruhoniylarning hamdardligi va qo'llab-quvvatlashini qozonishga harakat qilishdi va o'zlari haqida xotira qoldirib, ulug'vor qabrlar va sobori masjidlar qurilgan, keyinchalik esa bunday sarmoya minimal bo'lib qoldi Turkiston general-gubernatorligi hududida ham o'ziga xos me'morchilik rivojlangan.

Eski shaharlarning o'sishi va yangilarining paydo bo'lishi rozilikni talab qildi qurilishda ma'lum tartib va me'moriy shakllar qoidalari. 19-asrning oxiridan boshlab har bir shahar shaharning bosh me'mori lavozimini kiritdi, kim bo'lishi kerak me'morchilik me'yorlarining barcha talablari bajarilishini qat'iy nazorat qilish edi.

Biroq bu erda ular me'morchilik san'atining nozikliklariga juda kam e'tibor berishdi va ko'proq qurishdima'lum bir maqsadli amaliy binolarning bir qismi - maktablar, ma'muriy binolar va boshqalar. Bu davrda yangi texnikalar ishlab chiqiladi amalga oshirishga asoslangan zamon ruhiga mos shaharsozlik metall va beton. Merosning

Date: 17th July-2026

rivojlanishiga arxitektura va badiiy tadqiqotlar yordam berdi XIX - XX -asrlarning ikkinchi yarmida Turkistonning shaharsozlik madaniyati, ilmiy-tadqiqot institutlari tomonidan amalga oshiriladi.

Ushbu muassasalar quyidagilarni aniqladilar: - hunarmandchilik markazlarida vujudga kelgan ko'p asrlik shaharsozlik madaniyati ishlab chiqarish, savdo va qishloq xo'jaligi sun'iy asoslangan sug'orish; - yuqori darajada rivojlangan arxitektura va shaharsozlik nazariyasi olingan Sharq Uyg'onish davrining eng yuqori ifodasi va yozuvlarda keltirilgan olimlar - ensiklopediyachilar, me'morlar uchun risolalarda, yodgorliklarda hozirgi kungacha saqlanib qolgan shaharsozlik san'ati va me'morchiligi. Turkiston me'morchiligi rivojlanishining dastlabki bosqichi tonozli-ark tektonikasida keltirilgan diniy me'morchilik shakllaridan foydalanish bilan tavsiflanadi. Bu davr ilg'or tamoyillar bilan to'la bo'lgan turarjoylar va mahalla masjidleri arxitekturasiga murojaat bilan almashtirildi.

Ayvonlar me'morchiligi me'morning funksional maqsadi, yo'nalishi va kompozitsion dizayniga qarab juda xilma-xil tarzda taqdim etilgan: antoviye - bir ustunli, ikki ustunli, ko'p ustunli, ong - ayvanlar (shamol tutuvchilar), ters - ayvonlar. , ikki tomonlama, uch qirrali ayvonlar, nim - ayvanlar va shipanglar. Ularning barchasi o'sha davrdagi mahalliy me'morchilik maktablariga xos bo'lgan uslubiy xususiyatlarga ega edi Turkiston shahar san'atida merosning rivojlanishi o'z ifodasini topgan an'anaviy sun'iy sug'orishdan foydalanish, tizim yaratishda katta va kichik suv omborlari (Komsomolskiy bog'i - Toshkentdagi ko'l (hozir) Milliy bog'), Navoiy markazidagi suv-yashil ansambli, kichik tizimlar zamonaviy shahar mikrorayonlaridagi suv omborlari).

Bu sanitar-gigiyena talablariga rioya etilishida aholi punktlarini rejalashtirish va rivojlantirish, qurilish uchun hududlarni tanlashda ham o'z ifodasini topdi; -o'sha vaqt uchun zamonaviy rejalashtirish standartlari tufayli, lekin Ibn Sinoning kontseptsiyasiga taalluqli bo'lib, u shunday yozgan edi: - "Tanlaganga yashash joyi, u erda tuproq qandayligini, er qanchalik baland ekanligini bilishingiz kerak yoki past, ochiq yoki yopiq, u erda suv nima, suvning moddasi nima, ichida qanchalik ochiq va tashqarida, balandmi yoki pastmi. U bilishi kerak ma'lum bir joy shamollar uchun qulaymi yoki havzadami va qanday shamollar bor - ular sog'lom sovuqmi, shuningdek, mahallada qanday dengizlar bor, botqoqlar, tog'lar va buloqlarShuni ham ta'kidlash kerakki, XIX asrning ikkinchi yarmi - XX asr boshlarida katta mudofaa inshootlari va fuqarolik inshootlarini qurishga e'tibor qaratildi, binolar mudofaa inshootlari minoral shahar darvozalaridan, kemerli kirishlar, qirrali parapetlar. Tashqi tarkibda ko'plab gumbazlar hukmronlik qilgan - Temur davri merosi.

Arxitektura masjidlar, maktablar, madrasalar an'anaviy, ammo o'ziga xosligicha qoldi binolar ichidagi bezaklar. Fuqarolik va xalq uy-joy me'morchiligida alohida ajralib turardi bir qancha mahalliy maktablar - Farg'ona, Toshkent, Samarqand, Buxoro va Xiva - mahalliy hisobga olingan holda o'ziga xos xususiyatlari bilan an'analar va iqlim sharoitlari. Fuqarolik tuzilmalari orasida ustunlik qildi yopiq bozorlar, hammom va suv omborlari]. Hukmdorlar saroylarida, boylarning uylarida o'yilgan eshik va ustunlar, bo'yalgan shiftlar,

Date: 17th July-2026

ganch o'ymakorligi, qo'shimchalar va bezakli bo'yash yuqoridagilarning yorqin misoli - XIX asr oxiri me'moriy yodgorliklari XIX - asr boshlari Toshkentda: Zangi-ota masjidi Zangiota qoziy tomonidan 1870 yilda qurilgan bosh majmua tarkibiga kiradi. Masjid janubi-g'arbiy tomondan maqbara oldidagi hovlini yopadi. 1914-15 yillarda. Masjid ta'mirlandi va qisman qayta qurildi: ayvon qayta ishlangan, tomi o'rnatildi galereya tepasida janubiy jabha qayta yotqizilgan. Eski Toshkentning janubiy qismida, sobiq darvozalardan uncha uzoq bo'lmagan joyda joylashgan Beshagacha, Abdulqosim madrasasi qadimiy me'morchilikning go'zalligini yodga solidi Toshkent. Arxeologik tadqiqotlar, tarixiy hujjatlar va xalq Rivoyatlarda aytilishicha, Abdulqosim madrasasining "birinchi toshi" bo'lgan XIX-asr oxirida tashkil etilgan. Abdulqosim madrasasi - buyuk mutafakkir Abdulqosimxon haykali uning davri 1908 yilgi etnografik materiallarda N. Ostroumov tasvirlangan. Bu yodgorlik nafaqat mashhur bo'lgan eng sharaflari qarorgohlardan biri sifatida Toshkentda, balki uning atrofida ham" Bir paytlar Abdulqosim madrasasida kabi buyuk shaxslarni o'rgangan: o'zbek romanchilik maktabining asoschisi Abdulla Qodiriy, birinchi Munavvar qori universiteti asoschisi Abdurashidxonov, dramaturg G'ulom Zafariy va professor Abdurauf Fitrat[5]. O'rta Osiyoning Rossiya tomonidan bosib olinishi bilan Turkiston me'morchiligi kirib kela boshladi rus shaharsozlik an'analari va tamoyillari. Yangi shaharlar paydo bo'ldi harbiy - ma'muriy markazlarga aylandi va ularning ba'zilari oxir-oqibat aylangan juda yirik sanoat va savdo markazlari.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ruziboboyev, A. (2023). REQUIREMENTS AND THEIR SOLUTIONS FOR THE DESIGN OF UNIVERSITY SCHOOLS. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN*, 463-466.
2. Ruziboboyev, A. (2025). UCHQIZIL SUV OMBORI ATROFIDA BOG '-PARKLAR VA DAM OLISH MASKANLARINI BARPO ETISH-EKOTURIZM VA SHAHARSOZLIKNING YANGI YO 'NALISHI. *Latin American journal of education*, 5(7), 479-483.
3. Azamat o'g, R. Z. A. (2025). TERMIZ SHAHRI LANDSHAFTI VA EKOLOGIYASINI YAXSHILASHNING INNOVATSION YO 'LLARI. *Introduction of new innovative technologies in education of pedagogy and psychology*, 2(11), 66-69.
4. Azamat o'g, R. Z. A., & Yusufovich, J. N. (2025). KO 'KALAMZORLASHTIRISH ORQALI TERMIZ SHAHRIGA KELADIGAN SHAMOL VA CHANG-TO 'ZONLAR YO 'LINI TO 'SISH USULLARI LOYIHA TAKLIFLAR. *Problems and solutions at the stage of innovative development of science, education and technology*, 2(11), 136-139.
5. Azamat o'g, R. Z. A. (2025). TERMIZ SHAHRIDA BOG '-PARKLAR VA HIYOBONLARNI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA LOYIHA TAKLIFLAR. *Problems and solutions at the stage of innovative development of science, education and technology*, 2(11), 132-135.

Date: 17th July-2026

6. Azamat o'g, R. Z. A. Old Termez in Historical Sources (Xix-early XX Centuries). *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(12), 1507-1513.

7. Nazarov, B., Alikulov, S., Ochildiev, O., Khudoykulov, R., Roziboboyev, A., & Togayaliyev, S. Study of Physical and Mechanical Properties of Manure Collected on Open Soil Surfaces.

